

Commentaar ‘Troonrede en Miljoenennota’

Dr. Daan Rijsenbrij (een IT-bezorgde burger), 15 september 2020.

I. Voorwoord

De troonrede behandelt twee hoofdonderwerpen:

1. Belangwekkende zaken die het afgelopen jaar in Nederland en de rest van de wereld plaatsvonden.
2. Plannen en maatregelen op het gebied van wetgeving en bestuur, oftewel beleidsuitspraken voor het komende jaar.

In de miljoenennota worden de belangrijkste plannen van het kabinet voor het komende jaar opgesomd, waarbij wordt ingegaan op de kosten en de invloed op burgers en bedrijven¹.

II. Beoordelingskader²

De Europese Commissie roept helder en luid dat de doorstart van de economie en de samenleving na de covid-19 ramp, ‘groen en digitaal’ dient te zijn. In dit commentaar wordt ingegaan op ‘digitaal’.

1. Digitale geletterdheid

Er is veel aandacht nodig voor digitale geletterdheid (digitale vaardigheden + digitale weerbaarheid). Op Europees niveau is er al sinds 2017 [een raamwerk](#). In de VS, de UK en Australië wordt serieus energie gestoken in het op niveau brengen van de digitale geletterdheid.

Wat voor zin heeft het om moderne digitale infrastructuren aan te leggen als de gebruikers nauwelijks weten hoe zij hun sociaal functioneren en hun werk daarmee optimaal kunnen faciliteren?

Ook dient serieus aandacht te worden geschonken aan ‘digitale inclusie’, door zelf-verklarende gebruiksiinterfaces afgestemd op verschillende doelgroepen.

2. Digitale infrastructuren

Onder digitale infrastructuren verstaan wij ‘value-added networks’. Met deze Engelse aanduiding wordt bedoeld netwerken (veelal over het internet) waarop diensten worden aangeboden zoals betaaldiensten, bewaardiensten (back-up van data), vergadermogelijkheden, social media. Een van de belangrijkste diensten waar al sinds het begin van het internet over wordt gesproken heet ‘non repudiation’. Oftewel het niet kunnen ontkennen van (zakelijke) afspraken over bestellingen van producten, diensten en over leveringen. Hier is grote behoefte aan.

Ook is er behoefte aan een Cloud-infrastructuur met applicaties³ waar burgers, bedrijven en overheid gebruik van kunnen maken, bij voorkeur geregeld op Europees niveau ([GAIA-X](#)).

¹ Met ‘bedrijven’ worden tevens ‘(overheids)organisaties’ bedoeld.

² Voor deze beoordelingscriteria heb ik mij laten inspireren en souffleren door vele topexperts. De teksten onder de criteria zijn slechts illustratief, dus niet uitputtend.

³ Dat is software toegesmeden op de eindgebruiker (burger; medewerker in een bedrijf).

Een robuuste, veilige, digitale infrastructuur is cruciaal voor de bevordering van de cohesie⁴ in de samenleving en voor een vernieuwende ervaring van de welvaart.

Tot digitale infrastructuren worden ook betrouwbare data- en kennisverzamelingen gerekend die nuttig en noodzakelijk zijn voor burger, bedrijf en overheid in de vorm van dataplatformen⁵.

De basisregistraties van de overheid aangevuld met geformaliseerde regels en wetten, zouden dataplatformen kunnen worden. Feiten en kennis om situaties te kunnen interpreteren en weten hoe te kunnen handelen zijn onontbeerlijk.

3. Datacentrische beschouwing

In feite is een overheidsinstelling een datafabriek⁶ die conform kennis uit wet- en regelgeving informatieproducten en -diensten levert. Er gaan data in (bijvoorbeeld middels een aanvraag), er worden additionele data en kennis opgevraagd, er worden beslissingen genomen, en er gaan besluiten, vergunningen en data uit (bijvoorbeeld middels een beschikking).

Een datacentrische aanpak is essentieel anders dan de traditionele, verouderde procesaanpak die bij de overheid nog volop in gebruik is. Zet data en kennisregels centraal in de vernieuwende digitale architectuur.

De overheid dient een groot aantal dataplatformen te creëren om haar snelheid van handelen substantieel te kunnen verhogen.

Op 15 juni 2020 bracht de Raad van State een [ongevraagd advies](#) uit om de informatiehuishouding op orde te brengen

De overheid hoort ook te faciliteren dat alle data van de burger onder de eigen regie van die burger valt. Het ter beschikking stellen van data van een burger (betaald dan wel onbetaald), mag alleen geschieden met diens expliciete, nadrukkelijke instemming (AVG).

4. Zwak functionerende IT bij de overheid

Samenleving en bedrijfsleven zijn al geruime tijd volledig afhankelijk van IT. Geen financiële instelling, noch de overheid kan nog functioneren zonder IT.

Deze afhankelijkheid is nog eens onderstreept door de covid-19 ramp. Zoals een prominente CIO uit de overheid op 8 mei 2020 zei: "Ik moet er niet aan denken dat deze pandemie 30 jaar geleden zou zijn uitgebroken, toen internet nog geen vanzelfsprekendheid was. Dan hadden we het massaal thuiswerken wel kunnen vergeten".

Er wordt veel (bedrijfseconomisch) verlies geleden door zwakke, niet juist functionerende IT, met name applicaties.

⁴ Sociale cohesie wordt digitaal gefaciliteerd door burgers met burgers te verbinden, door groepsvorming te vergemakkelijken en burgerinitiatieven te ondersteunen.

⁵ In een dataplatform zijn de gegevens- en regelverzamelingen geordend naar gegevensgebieden die vanuit beheeroptiek zijn afgebakend. Een platform zorgt voor de verbinding van een grote variëteit aan leveranciers met vele gebruikers elk met hun eigen wensen. Het tegenwoordig onmisbare mobielte is het platform waarop app-leveranciers van verschillende pluimage hun diensten plaatsen voor gebruikers die ze veelal nog kunnen toesnijden naar hun eigen behoefte.

⁶ Een datafabriek met een zeer groot data-archief.

Er is te veel lastige legacy die werkt als een dwangbuis tegen veranderingen in de bedrijfsvoering. Het vervangen van de verouderde IT-systemen is trouwens pas nuttig als platformisering⁷ heeft plaatsgevonden.

5. Cybersecurity & Persoonlijke Levenssfeer

Het bouwwerk van applicaties en data is zeer waardevol, maar ook zeer fragiel.

Het staat bloot aan criminelen (verwoesten, misbruiken en stelen). Het borgen van de cybersecurity van de overheid en de samenleving (tot het niveau van de individuele burger) is een grote uitdaging van de overheid.

Zoals een topmanager van de politie mij eens zei: “criminelen (waaronder hackers), hebben vaak geavanceerdere, duurere spullen dan de politie en storen zich niet aan de wet”. Politie tegen cybercriminelen lijkt vooralsnog een ongelijke strijd.

Zie ook het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2019) [‘Voorbereiden op digitale ontwrichting’](#).

De overheid hoort expliciet adequatere wet- en regelgeving op te stellen en te handhaven ten aanzien van de cybersecurity van haar burgers, als aanvulling op de digitale weerbaarheid. Zie ook [Digitale Identiteit](#).

In het kader van digitale weerbaarheid is het raadzaam een laagdrempelige app te maken met actuele oplichtingstrucs, security-alerts bij nieuws en aanwijzingen wat je zelf kunt doen bij misbruik. Trouwens waar kan je je melden als je als individuele burger wordt gehackt? Bij de lokale politie?

De overheid dient de burger te faciliteren in [het beschermen](#) van zijn/haar digitale identiteit en de persoonlijke levenssfeer (waaronder de persoonsgegevens).

6. Digitalisering werkklimaat en werkwijze

Automatisering en digitalisering faciliteren en vereisen modernere vormen van werken. Zoals een topexpert mij kortgeleden influisterde: “een verouderde organisatie + moderne technologie = een dure organisatie”. Of zoals reeds 50 jaar geleden werd gesteld: ‘eerst reorganiseren dan automatiseren, anders wordt de chaos geautomatiseerd’.

Om het thuiswerken effectiever, efficiënter en leuker te maken, dient nog een grote stap te worden gezet.

De overheid bestaat op uitvoerend niveau uit een serie kantoren. Het gedigitaliseerde kantoor dient opnieuw te worden ontworpen, onder architectuur. En de thuiswerkplek dient te worden geëvolueerd tot een volwassen persoonlijke digitale werkruimte (anywhere, anytime, on almost any device).

7. Digitale innovatie

Digitale innovatie is een blijvend aandachtspunt in het IT-gebeuren, maar ook door de inbreng van innovatieve IT in producten, diensten en werkprocessen.

Het streefdoel voor de overheid zou moeten zijn: ‘een intelligente organisatie opererend in een intelligente omgeving’. Intelligent betekent hier een geavanceerde informatiepositie, ondersteund door AI.

Praktische innovatie leer je nauwelijks van een adviesbureau, maar ontdek je door te mogen kijken in de keuken van de researchafdelingen van de smaakmakende IT-

⁷ Het als platform aanbieden van gegevensgebieden, applicatielandschappen en brainstormmogelijkheden als LinkedIn.

leveranciers, aldus een CIO in een van mijn architectuurinterviews. Als architect zou ik dan alleen willen spreken met hun toptechneuten; beslist niet met hun verkopers.

8. Visie op de digitale toekomst van de overheid

Zelfs CIO Rijk heeft dit jaar in interviews meerdere keren gesteld dat er nauwelijks een gemeenschappelijke, samenhangende visie is op de toekomst van het IT-gebeuren binnen de overheid.

Zonder concrete visie en bijbehorende digitale architectuur lijkt **de interoperabiliteit binnen de IT van de overheid een onhaalbaar doel**. Het resulterende data- en applicatielandschap blijft dan een lappendeken die met veel kunst en vliegwerk in de lucht moet worden gehouden.

9. Aansturing digitalisering en het IT-gebeuren bij de overheid

Bij de intensivering van de automatisering en de daarbij oprukkende digitalisering bij een grote organisatie als de overheid, hoort een sterke regieorganisatie. Daarbij is **polderen⁸ taboe: slechts één kapitein op het schip**. Een kapitein die gevraagd en ongevraagd meesprekt in de ministerraad.

10. Overheidscampagne ten behoeve van het versneld doorstappen naar de Digitale Wereld

‘Onbekend maakt onbemind’, luidt een bekend gezegde. Dat geldt zeker voor de mogelijkheden in de digitale wereld.

Er is behoefte aan frisse, uitdagende campagnes via social media, ‘influencers’ en spetterende apps met handige korte instructiefilmpjes. Stop (tijdelijk) met dure STER-spots, droge folders en belerende voorlichters. Dus geen deftige reclamebureaus, geen pedagogen, maar representanten uit de doelgroep (tieners voor tieners; oudjes voor oudjes).

Ik bespeur **onvoldoende sense-of-urgency betreffende digitalisering** bij ambtenaren en politici, omdat zij zich onvoldoende bewust zijn van de mogelijk faciliterende rol van IT. IT zal daardoor jammer genoeg geen onderscheidend onderwerp zijn tijdens verkiezingen

III. Troonrede

In de troonrede werd welgeteld één keer in een bijzin ‘de digitale snelweg’ genoemd. Voor de rest niets over IT; niets over digitalisering. IT lijkt wel de blinde vlek van het kabinet.

Dankzij het IT-personeel in de computercentra en de daarbij behorende onderhoudsprofessionals, is/was het thuiswerken mogelijk. Ik zou bijna voorstellen dat deze onmisbare arbeidskrachten het werk eens een week stilleggen, opdat het kabinet beseft hoe cruciaal IT is.

1. Afgelopen jaar

Jammer dat er in de troonrede zo weinig aandacht werd geschonken aan IT en digitalisering bij de overheid zelf, hoewel die in het afgelopen jaar toch uitgebreid in de media zijn besproken.

⁸ Consensusaanpak

Ook jammer dat er geen aandacht werd geschonken aan het gebrek aan voldoende digitale geletterdheid bij de overheid, de politiek en de bewindslieden. Deze laatsten horen een rolmodel te zijn voor de burgers. Het handelen van sommige bewindslieden en topambtenaren in het digitale domein, doet de vrees rijzen dat de overheid wordt ingehaald door de IT-vaardige burger. In plaats van een gefaseerde overgang naar een burgermaatschappij ('civil society'), voorzie ik een fluwelen revolutie.

Ambtenaren (IT-ambtenaren uitgesloten) hoeven geen software te kunnen krassen, maar zij moeten wel leren toveren met IT-faciliteiten.

De cruciale rol van IT en de digitale infrastructuur bleken tijdens de intelligente lockdown onmisbaar om de samenleving en de economie enigszins draaiende te houden. Ze waren de reddingsboei in een onstuimige periode.

Veel digitale infrastructuur bleken echter de afgelopen jaren niet robuust, noch veilig genoeg. Dat zwaard van Damocles had best mogen worden genoemd in de troonrede.

De grote techreuzen, met name Apple, Alphabet (de holding van Google), Amazon en Facebook blijken een steeds grotere bedreiging te worden voor de Nederlandse digitale samenleving. Zij storen zich totaal niet aan lokale wet- en regelgeving op het gebied van persoonsgegevens. De zorgen over hun gedrag hadden best in de troonrede mogen worden genoemd.

De zwakke toestand van de IT en van de digitalisering bij de overheid, is alom bekend. Zie de vele rapporten van de Algemene Rekenkamer en o.a. rapporten van de Ombudsman, de Raad van State en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Het heeft geen zin om overheidsorganisaties middels digitale infrastructuur te verbinden, als ze zelf hun lokale IT-gebeuren niet hebben gerenoveerd. Die renovatieklus, die elk jaar stilletjes wordt doorgeschoven, had best mogen worden genoemd in de troonrede.

Jammer dat in de troonrede de noodgedwongen overstap naar het thuiswerken niet werd gemeld. Deze cultuursprong wordt wellicht een blijvertje met verstrekking economische en sociale impact.

Onvermeld in de troonrede is het gebrek aan IT-visie bij de overheid, benadrukt in vele rapporten van gerenommeerde instellingen. Daardoor is het gevaar levensgroot aanwezig dat de huidige digitale nieuwbouw de legacy van morgen zal worden. Dan kunnen we over een paar jaar een volgende noodzaak tot renovatie verwachten.

2. Plannen en maatregelen

Het kabinet moet nu investeren in de daadwerkelijke digitalisering van de samenleving en van de overheid zelf. Die investering zal worden terugverdiend door drastisch minder administratieve rompslomp, een verlichting van onze dagelijkse werkzaamheden, een hoger kennisniveau van de bevolking en meer sociale cohesie. Wellicht kan die digitaliseringsaanpak zelfs worden *verkocht* aan die landen die achtergebleven zijn (een soort betaalde IT-ontwikkelingshulp).

Ik mis op zeer korte termijn ministerie-overschrijdende programma's over:

- het bevorderen van de digitale geletterdheid;

- het aanleggen en verbeteren van digitale infrastructuren;
- het renoveren van overjarige, slecht functionerende IT-systemen;
- preventieve aandacht en maatregelen voor cybersecurity.

Als belastingbetaler pleit ik al sinds de eerste CIO Rijk, voor een echt, objectief en onafhankelijk IT-dashboard over alle automatiserings- en digitaliseringsinspanningen boven de 10 miljoen euro. Een dashboard op een publiek toegankelijke website. Het huidige IT-dashboard is te summier om als IT-bewuste burger te kunnen meekijken naar de voortgang van de IT-nieuwbouw. Trouwens de continuïteit van het IT-aanbod voor de gebruikers (het in de lucht houden van digitale infrastructuren en applicaties/apps), staat niet vermeld op het huidige IT-dashboard. Vreemd omdat het een zeer groot deel vormt van de overheidsuitgaven voor IT. Vaak hoor ik de opmerking het draait toch allemaal, zelfs tijdens het covid-19 drama. Daarbij wil ik echter aantekenen dat nauwelijks bekend is hoe efficiënt het draait. Wellicht slaapt hier nog een grote bezuinigingspost. Ook is niet op het IT-dashboard te zien hoe het staat met het achterstallige onderhoud (door vele experts betiteld als een tikkende tijdbom onder het IT-gebeuren).

IV. Miljoenennota

Ook in de Miljoenennota geen expliciete aandacht voor IT en digitalisering. Jammer, de noodzakelijke investeringen in de digitalisering zijn om te borgen dat onze hoogontwikkelde samenleving voorop blijft lopen in de wereld. Digitalisering is te belangrijk om over te laten aan de vrije markt. De overheid in haar voorwaarde scheppende rol, dient zelf het voortouw te nemen.

Ik verwacht bij alle ministeries en grote uitvoeringsorganisatie concrete plannen en een fors budget om de overheid op een verantwoorde wijze naar het digitale tijdperk te leiden.

In het bijzonder expliciet en meer budget bij:

1. **Algemene Zaken** (*het bureau van de premier*):
 - visie op een digitale toekomst voor de overheid;
 - regie over de digitalisering bij de overheid;
 - overheids campagne ten behoeve van het versneld doorstappen naar de digitale wereld.
2. **Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties** (*het huidige hart van de coördinatie van het IT-gebeuren*):
 - opbouw en verbetering van digitale infrastructuren;
 - datacentrische opbouw;
 - oplossen zwak functionerende IT bij de overheid.
3. **Economische Zaken** (*voor modernisering van de economie*):
 - IT-gerelateerde Innovatie;
 - in plaats van het stimuleren van het maken van nieuwe technologische producten, zou ik als belastingbetaler het op prijs stellen om innovaties te zien in het IT-gebruik (denk aan 'user experience').
4. **Financiën**:
 - IT-renovatie Belastingdienst.
5. **Justitie en Veiligheid** (*voor de nachtrust van de burgers*):
 - meer aandacht en betere coördinatie van de cybersecurity;
 - privacy en digitale weerbaarheid.

6. **Onderwijs, Cultuur en Wetenschap** (*voor het kennisniveau van de burgers*):
 - significante verhoging van de digitale geletterdheid in alle vormen van onderwijs⁹.
7. **Volksgezondheid, Welzijn en Sport**:
 - veel meer aandacht voor de automatiseringsgraad en de digitalisering van de zorgsector, met name de ziekenhuizen.
8. **Sociale Zaken en Werkgelegenheid** (*bevordering effectievere, efficiëntere, leukere werkvormen*)
 - structurele modernisering werkklimaat en werkwijze;
 - IT-renovatie van het UWV.

Gezien het belang van IT, zou het wenselijk zijn naast de miljoenennota, ook een IT-nota aan te bieden waarin zaken als in deze notitie genoemd, worden geadresseerd.

Om de externe inhuur van topambtenaren te beperken is het instituut 'ABD TOPConsult' opgericht. Het lijkt de hoogste tijd om zoiets ook te doen voor topdeskundigen in het IT-domein. Zorg bovendien dat beloningsverschillen voor IT-professionals bij de overheid en het bedrijfsleven worden opgelost. Maak werken in IT bij de overheid uitdagend en belonend.

V. Ten slotte: Nederland lijkt nog lang niet klaar voor het digitale tijdperk

De economische noodzaak van degelijke IT bij de overheid lijkt triviaal. Als Nederland zullen wij steeds trager gaan functioneren door de inadequate IT bij de overheid waardoor de productiviteit en dus de welvaart zullen afnemen. Voor grotere welvaart en zelfs als ondersteuning van sociale cohesie moeten bedrijven en burgers makkelijker kunnen communiceren met elkaar en met de overheid. Aan het welzijn, met name het gevoel van veiligheid, wordt de laatste maanden door de IT-gerelateerde blunders, geen goed gedaan.

Hoe is het mogelijk dat de digitale ondersteuning van het thuiswerken (de reddingsboei in de covid-19 periode) niet naar een hoger niveau wordt getild.

De gewetensvragen die de overheid zichzelf zou moeten stellen:

1. Willen wij bestuurbaar worden?
2. Willen wij transparant worden?
3. Willen wij burgervriendelijk worden?
4. Willen wij wendbaar, doch koersvast, worden met een stip op de horizon?
Snel aanpasbaar bij veranderingen in wet- en regelgeving of veranderende situaties in ons ecosysteem?
5. Willen wij als digitale overheid betrouwbaar en veilig worden?

⁹ Voor het primair en het voortgezet onderwijs bepaalt de minister wat de leerlingen moet worden aangeboden. Voor het middelbaar beroepsonderwijs, de hogescholen en de universiteiten zijn de instituten zelf verantwoordelijk. Maar daar kan de minister wellicht wel een zwaarwegend advies geven over minimale, digitale geletterdheid.

Kabinet: "Kijk uit voor een Kodak-missertje. In een periode dat de digitale fotografie al flink was ingezet, liet Kodak in 2004 voor veel geld een grote fabriek in China neer zetten om fotorolletjes te ontwikkelen!"

De digitale wereld vergt serieus onderhoud. Kosten voor onderhoud zijn vaak niet populair bij politici. Die worden daarom op de lange baan geschoven, totdat er bijna ongelukken gebeuren: zie de bruggen en kademuren van Amsterdam. Zo ook onze digitale infrastructures!"

Het 'Nationaal Groeifonds' (in de wandelgangen 'Wopke-Wiebesfonds) wordt veel kleiner omdat het kabinet bang is onvoldoende zinvolle programma's te kunnen bedenken ter vergroting van de wendbaarheid & weerbaarheid van bedrijfsleven, samenleving en overheid om onverwachte klappen beter te kunnen opvangen.

Het lijkt mij dat verregaande automatisering & digitalisering bij uitstek die wendbaarheid en weerbaarheid kunnen bewerkstelligen.

Verstandig investeren in de versnelling van de digitalisering van Nederland is toch het ultieme verdienmodel voor de economie, of heeft iemand een beter verdienmodel? In de afgelopen jaren met een begrotingsoverschot was het kabinet te krenterig om in de onvermijdelijke digitale toekomst te investeren, nu bij geldgebrek maakt het kabinet voor deze investering geen ruimte.

Na een forse initiële investering om de trein rijdende te krijgen, zal deze investering zich terugverdienen en blijvend welvaart en welzijn opleveren.